

HORVÁTH M. ATILA–KELÉNYI BORBÁLA

**BESZÁMOLÓ A CSEPEL, ÉSZAKI SZIGETCSÚCSON ELŐKERÜLT
KÉSŐ NÉPVÁNDORLÁS-, KORA ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSRÉSZLET
FELTÁRÁSÁRÓL**

A Budapesti Történeti Múzeum Ős-, és Népvándorlaskori Osztálya – Budapest Főváros Önkormányzata, Közmű Ügyosztályának megbízásából – a műtárgyak építését megelőzően, 2004-ben próbafeltárást,¹ majd az építkezés megkezdésével egy időben 2006-ban² és 2007-ben megelőző feltárást végzett a Csepel északi szigetsúcására (Nagy–Duna sor) tervezett, Központi Szennyvíztisztító telep 29 hektárnyi területén. (1. kép. 1–2.) Az eddig feltárt, mintegy 130000 négyzetméternyi területen 854 objektum került elő. A horizontális stratigráfiát a középső rézkori „Furchenstich” kultúra telepjelenségei, a kora bronzkori Harangedény–Csepel csoport sírjai, a Nagyrév kultúra temetkezései és telepjelenségei, a késő bronzkori Halomsíros kultúra település objektumai, vaskori – kelta temetkezések és település, valamint a késő népvándorlás- és Árpád-kori település objektumai alkotják. Többségük előkerülésére a Csepel-sziget más területein korábban elvégzett ásatások eredményei alapján lehetett számítani, a jelenlegi feltárás azonban számos újdonsággal is szolgált.

A Duna fővárosi, átkelőhelyek létesítésére különösen alkalmas, szigetekkel tagolt szakasza már az őskor óta minden szempontból ideális feltételeket kínált a megtelepedéshez.

A folyó Budapest területén először a pliocén/pleisztocén korszakváltás idején, a levantei időszak elején jelent meg, nagyméretű kavicsdelták kialakítása kíséretében.

A Duna meder-eltolódásai részben valószínűleg szerkezetföldtani okokra is visszavezethetők, a pleisztocén elején kialakuló Budai-hegység területén megnövekedő relief, üledéklehordás és az előtér süllyedése miatt. A „magasan járó” pleisztocén Duna uralma alatt tarthatta az egész területet azzal, hogy számos oldalágat bocsátott ki, amelyek imitt-amott, a még ma is kimagasló régibb képződményekből álló szigeteket körülzárták. Magas vízálláskor gyakoriak lehettek az áradások, kivált tél végén, amikor a tágas térszínen a meginduló jégtáblák magasra torlódhattak.

Nagyjából az óholocén vége felé következhetett be a Duna völgyének a többé-kevésbé a mai geomorfológiai viszonyoknak megfelelő átalakulása, amelynek egyik fontos eredménye lett a soroksári Duna-ág kialakulása. A medersüllyedés legfontosabb következménye lehetett a Duna Budai-hegység felé való elmozdulása, és ennek megmaradása a jelen korig. A pleisztocén elején szárazra került Budai-hegység meghatározta a Duna folyó lefutását, így az ártéri területek elhelyezkedését is. Budapest területén a Duna mindkét partján megfigyelhetők az ártéri szintek. Lágymányos és Budafok között a Dunával párhuzamosan az alacsony ártér 4-5 m-es szintje húzódik. Az ártér magasabb szintje (7-8 m) a Kelenföldi pályaudvar és Budafok közötti vasútvonaltól K-re széles sávban fejlődött ki. A malakológiai vizsgálatok szerint nedvesebb élőhelyet kedvelő és a populációban jelen lévő fajok az ártéri üledék képződésekor vegetációban, élőhelyben, mozaikos – helyenként bokros, esetleg erdőfoltokkal tarkított – környezetet alkothattak.³

Budapest területén a Duna mindkét partján megfigyelhetők az ártéri szintek. Csepel-szigeten a Szabadkikötőtől északra fekvő rész a magas ártérhez tartozik, de sűrűn szabdalják az alacsony ártérhez tartozó holtmeder-ágak. A nagyjából ÉK-DNy-i irányú „homokpadok” közötti mocsaras jellegű egykori mederágakat, régészeti munkáink során is jól meg tudtuk figyelni. Az őskori objektumok többnyire a padok gerincén helyezkednek el, azonban a késő népvándorlás – kora Árpád-kori objektumok egy része, a már feltöltődött részekre is ráhúzódik, mely a légi fotón is jól kivehető.⁴ (2. kép) A mai Dunaparthoz legközelebb eső szelvényekben, az agyagos, iszapos rétegekről egyértelműen kimutatható volt, hogy a Duna természetes hordalékaként kerültek a helyszínre, így kultúrréteget nem tartalmaztak. A jelenlegi parttól mintegy 150 méterre jelentkeztek az első objektum csoportok, a mintegy 2,5-3 m vastag, salakos, feltöltés alatt.

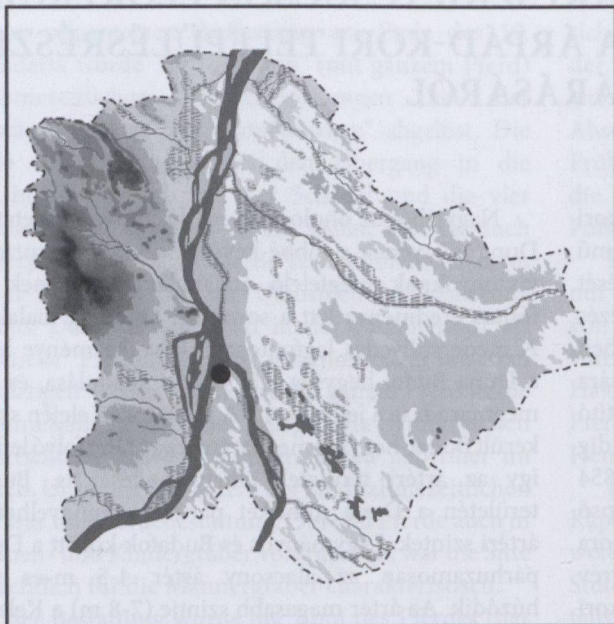
A területen megjelenő kultúrák közül a legkorábbi, a középső rézkor végén megjelenő, úgynevezett tűzdelt-

1 HORVÁTH 2005

2 HORVÁTH–ENDRÓDI–MARÁZ 2007

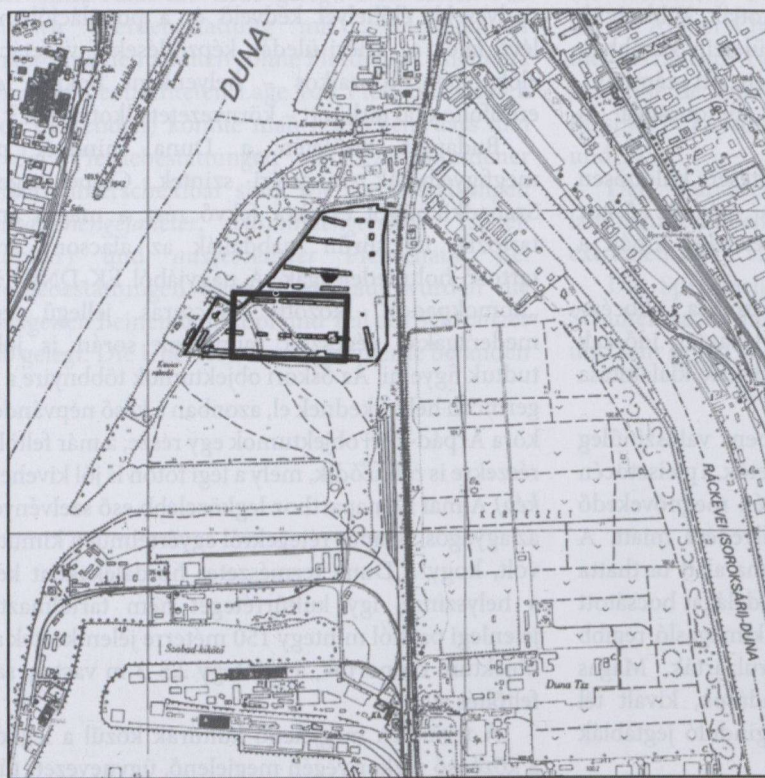
3 HORVÁTH–MINDSZENTY–KROLOPP 2006

4 A légifotóért köszönet Terei Györgynek. (A képet Miklós Zsuzsa készítette.)

A lelőhely elhelyezkedése

1.

2004-es feltárás

2006-os feltárás

2.

1. kép 1. A lelőhely elhelyezkedése, 2. A feltérési terület.

2. kép A terület légifotója

barázdás díszű kerámiát készítő népesség (Furchenstich kultúra: Kr. e. 3800–3600.) emlékanyaga. Az 51 objektumból (hulladék-, tároló-, és áldozati gödrök) több, a korszakra jellemző, településen belüli temetkezés is előkerült.

A középső rézkor utáni hiátust követő kultúra a Morvaország és a bécsi-medence irányából érkező, kora bronzkori (Kr. e. 3. évezred közepe – 2. évezred kezdete), *Harangedény kultúra – Csepel-csoportjának*, és a kora bronzkor második felében a Dráva, Száva vidékéről érkező Nagyrev kultúra. A korszakokból összesen 256 objektuma (urnás és szórthamvas sírok, valamint a Nagyrev kultúra topográfiailag eddig ismeretlen településrészlete) képviseli a területen.

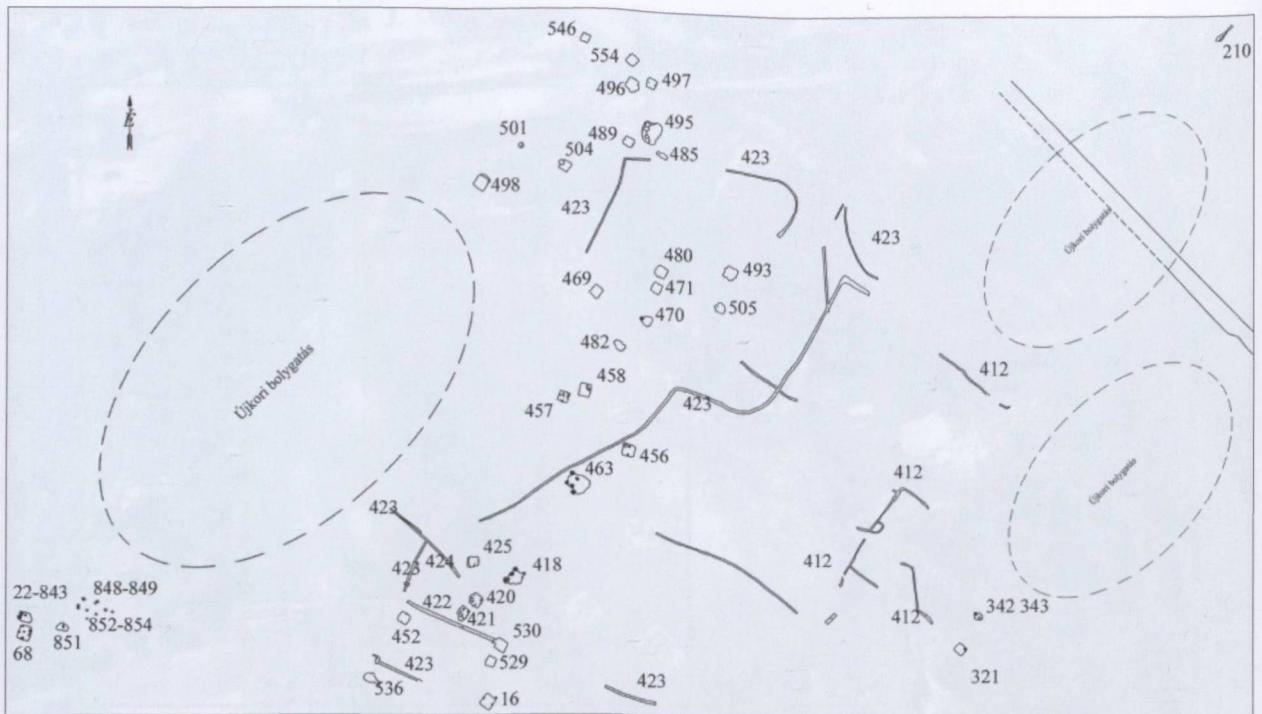
Kutatásaink során a késő bronzkor kezdetén, a Kr. e. 14. századtól több hullámban, érkező közép-európai Halomsíros kultúra néhány telepjelensége is előkerült.

A korai vaskor népessége valószínűleg elkerülte a Csepel-szigetet, azonban a késői vaskorból nem várt leletek kerültek elő a területről.

A Budapest területéről eddig ismert LaTène kori lelőhelyek és szórvány leletek főleg a késői időszakból, a Kr. e. 1. évszázadból és a Kr. u. 1. század első feléből származtak. Az ezt megelőző kelta népcsoportok megtelepülésére utaló lelőhelyek száma hozzájuk képest nagyon csekély, és azokat is – jobbra – szórványleletek jelzik.

Éppen ez a tény emeli a csepeli szennyvíztisztító területén előkerült összesen 96 hamvasztásos-, és csontvázas sírból, valamint elpusztult sírokra utaló nyomokból álló temetőt nem csupán a Főváros, hanem talán egész Magyarország legfontosabb LaTène kori lelőhelyei közé. A temetkezések egy részének mellékletei a Magyarországról ismert legkorábbi LT B₁-B₂ periódushoz tartozó kelta leletanyagot (Kr. e. 4. század) képviselik, míg más részük ennél némileg fiatalabb, a LT C₁ periódushoz (Kr. e. 3. század) sorolható.

Mindamellet a késő LaTène-kor (LT D) (Kr. e. 2-1. század) népessége is megtelepedett a Csepel-sziget északi csúcsánál. A lelőhely Dunához legközelebb

3. kép Lelőhelytérkép

eső délnyugati részén egy 12 objektumból (veremház részlete, hulladék-, és agyagkitermelő gödrök) álló település részlete került elő. A gödrökből előkerülő nagy mennyiségű patiscstörmelékből korábban elpusztult felszíni házak jelenlétére is lehet következtetni.

A Csepel-szigeten a korai és a késői avar korszak sírleletei is megtalálhatók (Csepel-kavicsbánya-, Betonelem gyár- Vízmű-, Dunasor-, Szabadkikötő-, stb.). A területen előkerült avar kori leleteket Nagy Margit gyűjtötte össze.⁵ Az ásátásokról, leletmentésekről szóló kisebb-nagyobb cikkek jegyzékét ld. ott, illetve az 1999-es Csepel, Vízműben végzett feltárásokról készített összefoglalóban.⁶ Településnyomokra azonban – akár csak szórványosan is – eddig mindössze egyetlen alkalommal bukkantunk.⁷

A középkorban a Csepel-szigetet Nagy szigetként, – Magna Insulaként – is említik. A sziget kedvező fekvése miatt, a honfoglalás óta rendkívül fontos szerepet töltött be történelmünkben, évszázadokon keresztül uralkodói székhelyként tartják számon okleveleinkben.

A honfoglalás után Árpád fejedelem Csepel-szigeten rendezte be nyári szállásterületét, ahol tavasztól őszig

tartózkodott. Továbbá itt őrizték a fejedelem ménesét is.⁸

Anonymus Gestájában, A Duna szigete című fejezetében a következőket írja: „Árpád vezér ... a Duna mentén a nagy szigetig haladt. Tábort ütöttek a nagy sziget mellett, majd Árpád vezér meg nemesei bevonultak arra. Mikor látták a helynek a termékenységét, és gazdagságát, továbbá, hogy a Duna vize milyen erőssége neki, kimondhatatlanul megszerették. Egyszersmind elhatározták, hogy ez lesz a vezéri sziget, s a nemes személyek mindegyike ott udvart meg majort kap. Árpád vezér azonnal mesterembereket fogadott, velük pompás vezéri házakat építtetett. Aztán meghagyta, ... minden lovát vigyék oda, és ott legeltessék. Lovászai fölé mesterül egy igen okos kun embert tett meg, név szerint Csepelt.”⁹

A kora középkori okleveles emlékekben a terület királyi birtokként, vadászterületként szerepel, és továbbra is a királyi ménes őrzőhelyéül szolgál, a 12. század végén pedig erdőispánságot szerveztek rajta, amelynek központja, Csepel falu, a mai Szabadkikötő környékén terült el.¹⁰

Az északi szigetcsúcson – 1925-ben az állami szilipépítkezés földmunkái során már kerültek elő Árpád-

5 NAGY 1998

6 ENDRÓDI–HORVÁTH 2002

7 A szórványos telepjelenségek a Vecsés-Csepel, MOL gázvezeték szigetszentmiklósi szakaszának feltárása során kerültek elő 1999-ben. (Endródi Anna és Horváth M. Attila ásátása)

8 GYÖRFFY 1973, 253.

9 ANONYMUS 59

10 ENDRÓDI–HORVÁTH–ZÁDOR 2004

kori településnyomok.¹¹ A 2004-es próbafeltáráskor is kerültek elő késő népvándorlás- és Árpád-kori leletek. Meghatározásuk az addig rendelkezésre álló kevés adat miatt nem lehetett teljes. A 2006-os ásátási szezon során azonban sikerült további 40 objektumot feltárunk.

Összesen 23 ház, 5 kemence vagy tűzhely, 3 kemenceboka, 4 árok, 5 gödör, 2 kerámia halom, 2 ismeretlen funkciójú objektum került elő a területről. (3. kép)¹²

A feltárt 23 ház mindegyike félig földbe mélyített veremház, legtöbbször kőből rakott kemencével. Nagyon sok esetben találtunk a házak padlójába ássott, nem egyszer elkerített részen lévő, feltehetően élelmiszer tárolására szolgáló gödröket. A házak térben igen nagy területen helyezkednek el, azonban néhány közülük egészen közel van egymáshoz, ami már az objektumok bontása során egyértelművé tette, hogy a térbeli rekonstrukciós lehetőségeket figyelembe véve,¹³ nem állhattak együtt, egyazon időben. Ezen feltevést igazolta az igen kisszámú kerámialelet elsődleges meghatározása is, amely alapján a leletek szóródása a 8-13. század elejéig terjedő időszakra tehető.¹⁴ A pontosabb datálást nehezíti, hogy az objektumok egy részéből semmilyen kerámia lelet nem került elő. A házak mérete 2-3 x 3-4 méter között váltakozik.¹⁵

A meghatározható kerámia leletek alapján az épületek az alábbi korszakokba sorolhatók:

8-9. század: 2 ház került elő ebből a korszakból (496., 554.). Tájolásuk ÉNy-DK-i, kőből rakott kemencéjük az ÉK-i sarkukban állt. Mindkettő az ásátási terület É-i felén helyezkedett el, azonban egymáshoz oly közel álltak (a távolság kb. 3 méternyi volt), hogy a már említett rekonstrukciós lehetőségek miatt – bár a kerámia anyag alapján azonos korszakból származnak – pár év különbség bizonyosan lehetett a két objektum használata között.

9-10. század: A korszakból 6 ház került elő (16., 421., 452., 457., 489., 498., 504.). Bizonyosan a 10. századra 2 ház keltezhető (452., 489.). A házak tájolása általában ÉNy-DK-i – az egyes házak között pár fokos eltéréssel –, a kőkemencék az ÉK-i sarokban találhatóak. Kivételt a 452. ház képez, melynek tengelye ÉK-DNy-i, a kemence pedig az ÉNy-i sarokban van. Figyelemre méltó a 421. számú ház, melynek DNy-i oldalához egy nagyobb, félkör alakú – feltehetőleg – tárológödör csatlakozik. Az

alaprajz és a metszet alapján az egyértelműnek tűnik, hogy a gödröt a ház építések alakították ki. Erre utal a kibővített tetőszerkezet megtámasztására alkalmazott oszlop cölöplyuka is. (4. kép 1-2.) A 498. számú ház érdekessége, hogy egyedül itt volt megfigyelhető két egymástól jól különíthető padlószint. A leletanyag szegényessége miatt azonban a szintek közötti időbeli különbség nem határozható meg. A 9-10. századi házak a feltárási területen belül két helyen csoportosulnak, a terület közepe táján, illetve D-i részén, egymástól kb. egyforma távolságban.

10-11. század: 6 ház sorolható az időszakba (68., 458., 469., 471., 480., 497., 529., 530.). Ezek tájolása csaknem azonos, ÉNy-DK, kőkemencéjük az ÉK-i sarokban van. A 458. számú ház – melynek kemencéje majdnem teljesen É-on van – és a 469. számú ház tengelye azonban inkább É-ÉNY-D-DK-i irányú. Az 530. számú házhoz a belül levő kőkemencén kívül egy külső, agyagból tapasztott, kavicsos alapozású kemence is tartozik, az ÉNy-i oldalán. A korszak házai a feltárt terület középső sávjában csoportosulnak, kivéve a 68., 529. és az 530. számút – melyek jóval délebbre –, és a 497. számút – amely jóval északabbra helyezkedik el. A 497. számú ház érdekessége még, hogy a bontásából előkerült csont korcsolya (12. kép. 3.) mellett, a kemence platnijáról egy a 10. századra datálható (szaltovói típusú) edény töredékei is előkerültek. (11. kép.) A 471. és 480. számú, valamint az 529., és az 530. számú házak közötti kis távolság egyértelművé teszi, hogy nem használhatták azokat egy időben. Közülük az 529-es tűnik a legkésőbbinek. Leletei a 11. század második felére kelteznek.

11-12. század: 2 ház került elő a korszakból (420., 456.). A 420. tengelye a megszokott ÉNy-DK-i, kőkemencéje is az ÉK-i sarokban van. A 456. ház tengelye pontosan É-D-i, agyagból tapasztott kemencéje a ház ÉNy-i sarkában található.

12. század vége – 13. század eleje: 2 ház datálható erre a korszakra (425., 493.). A 493. számú ház a többihez hasonlóan ÉNy-DK-i tájolású, az ÉK-i sarkában kőkemencével. A 425. számú tájolása Ny-DNy-K-ÉK-i. Kőkemencéje a ház ÉK-i sarkában van. A bontásából előkerült leletek között található erősen profilált perem alapján akár a 13. századra is keltezhető. Különleges és ritka leletnek számít, a ház viszonylag jó állapotban megmaradt kemencéjének betöltéséből előkerült Aba

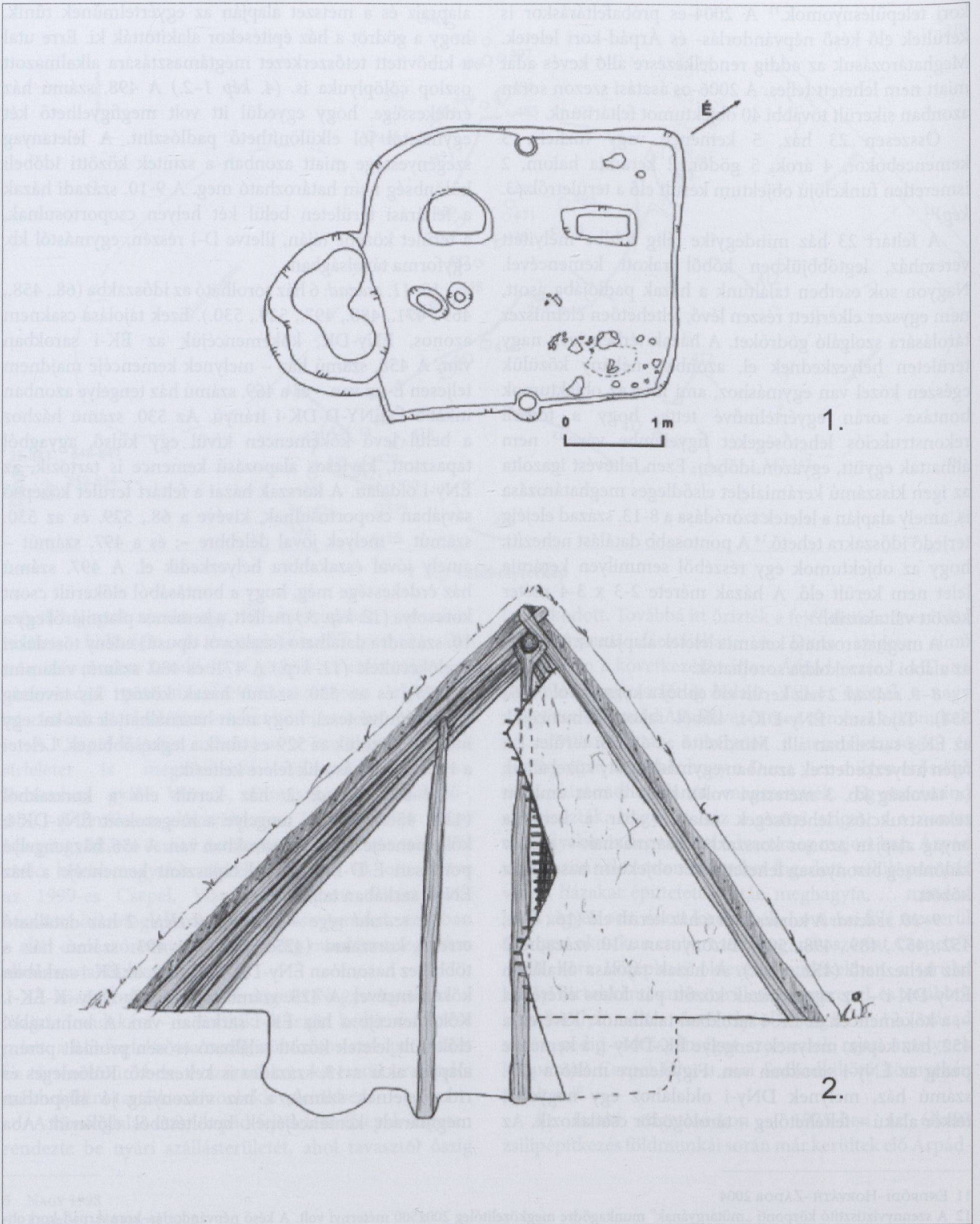
11 ENDRÓDI-HORVÁTH-ZÁDOR 2004

12 A szennyvíztisztító központi „műtárgyának” munkagödre megközelítőleg 200x500 méternyi volt. A késő népvándorlás-kora Árpád-kori objektumok a munkaterület K-i feléből nem kerültek elő, ezért a főként őskori és kelta objektumokat tartalmazó részek nem kerültek erre a lelőhelytérképre.

13 TAKÁCS 1999, 99.

14 A kerámia leletek korának pontosításában nagy segítségünkre volt Wolf Mária, amiért ezúton szeretnénk köszönetet mondani.

15 Az egy kicsit kisebb 546. számú épület, amelyben sem kemencét, sem égésnyomokat sem találtunk, feltehetőleg, hogy tároló helység lehetett.

4. kép 421. számú ház. 1. Alaprajz, 2. Rekonstrukció.

5. kép Aba Sámuel (1041–1044) ezüst pénze (CNH. I. 10.).

Sámuel (1041–1044) által veretett ezüst pénz.¹⁶ Az érmét két helyen átfúrva, valószínűleg (a felületén jól látható kopásnyomok alapján) még hosszú ideig viselhették talizmánként. A házzal való kapcsolata azonban kérdéses. Fizetőeszközként való használata ugyanis viszonylag rövid időre korlátozódik, és a pénzverés és a datáló kerámia leletek közötti nagy időkülönbség miatt nem valószínű a tárgy folyamatos, másodlagos használata. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a már egyszer elkallódott érme, az egyik áradás során a ház kemencéjét is betöltő iszappal kerülhetett oda (5. kép a–b.).

A 11–12. századi házak a feltárt terület déli részén helyezkednek el, egymástól nagyjából egyforma távolságra.

A területen további két, minden bizonnyal a fenti korszakokhoz tartozó házat tártunk fel (321., 505.). Ezek datálása azonban a kormeghatározó értékű leletanyag hiánya miatt bizonytalan. Tájéolásuk és elrendezésük nem tér el az általánostól.

Az ásatások folyamán 5 szabadban lévő kemence (22-843,¹⁷ 342-343,¹⁸ 470., 482, 485.) feltárára került sor. A kemencék elszórtan helyezkednek el, tájolásuk nem tér el jelentősen, szájnylásuk, a területen uralkodó széljárásoknak megfelelően DK-i oldalon van. A leletet tartalmazó objektumok közül a 470-es a 8–9. századra, a 482-es és a 485-ös a 10–11. századra, a 22-843-as pedig inkább a 11–12. századra datálható. A 342-343-as kemence pontos kormeghatározását leletek híján nem tudjuk elvégezni, azonban az analógiák alapján Árpád-korra való datálásuk nem lehet kétséges.¹⁹ (6. kép 1–3.)

A kemencék mellett 3 kemencebokor is előkerült a területről (418., 463., 495.). A kemencék egy-egy amorf alakú, több kisebb-nagyobb beásással kibővített

munkagödör körül csoportosulnak, szájukkal a gödrök felé néznek, alakjuk kerek kivéve a 463. számú kemencebokor 4. sz. kemencéjét, amely legyező alakú. Az összes hozzájuk tartozó kemencét agyagból tapasztották és kavicsos alapozásúak. A 495. számú 9–10. századi kemencebokor az ugyanerre az időszakra datált 489. számú ház mellett helyezkedik el, kb. 2 méterre attól, így ebben az esetben is fennáll a lehetőség, hogy nem egy időben keletkeztek. A 495-ös objektum Ny-i oldalába három kemencét vájtak. A 2. számú kemence bontása során egy a 10. századra datálható (szaltovói típusú) edény töredékei kerültek elő. A 418. és 463. számú kemencebokrok a 11–12. századra keltezhetőek. Ezek a velük egykorú házak közelében helyezkednek el, egymástól mintegy 27 méterre. Elképzelhető, hogy a 418. számú kemencebokor talán egy korábbi ház kibővítésével keletkezhetett,²⁰ mivel az objektum teljes kibontása után egy négyszög alap maradványai sejthetők a kibővített, amorf munkagödörben. (7. kép. 1–2.). Összesen négy kemence tartozott ehhez az objektumhoz, melyek közül 2. és a 4. számút meg is újították.²¹ (8. kép. 1.) A 463. számú, szintén 11-12. századi kemencebokorhoz öt kemence tartozott.

A feltárt területen két, számmal ellátott (848. és 849.), de a további bontás során összefüggőnek mutakozó kerámia halomnak meghatározott objektumot tártunk fel, melyek a nyesett felületen szétszórt kerámatöredékekből és állatcsontokból álltak. Alattuk találtunk 3 gödröt (852., 853. és 854. számú objektumok), de a várakozásokkal ellentétben a gödrökből igen minimális leletanyag került elő, így ezek sem azonosíthatók az Árpád-kori falvak jellegzetes objektumaiként, szemetesgödörként.

Az 536. számú objektum funkciója és kora is kérdéses, valószínűleg késő népvándorlás kori. Alakja ovális, alja teknős, oldalafa helyenként enyhén rézsús. A DK-i ívén sekély, árokszerű nyúlvány van.

Az ásatás folyamán több, látszólag összefüggéstelen ágból álló árokrendszer maradványai is előkerültek. Koruk a leletek hiánya miatt kérdéses, azonban az 530-as számú házat vágó árokból újkori cserepek kerültek elő. Funkciójukat a nagyfokú erózió és az újkori bolygatások miatt nem lehetett teljes összefüggésben értelmezni, mivel a maradványok sem egymással, sem pedig a feltárt házakkal nem hozhatók összefüggésbe. A más lelőhelyeken végzett korábbi feltárások nyomán

16 CNH. I. 10. Az érmét Kovács Eszter határozta meg, amelyért ezúton szeretnénk köszönetet mondani.

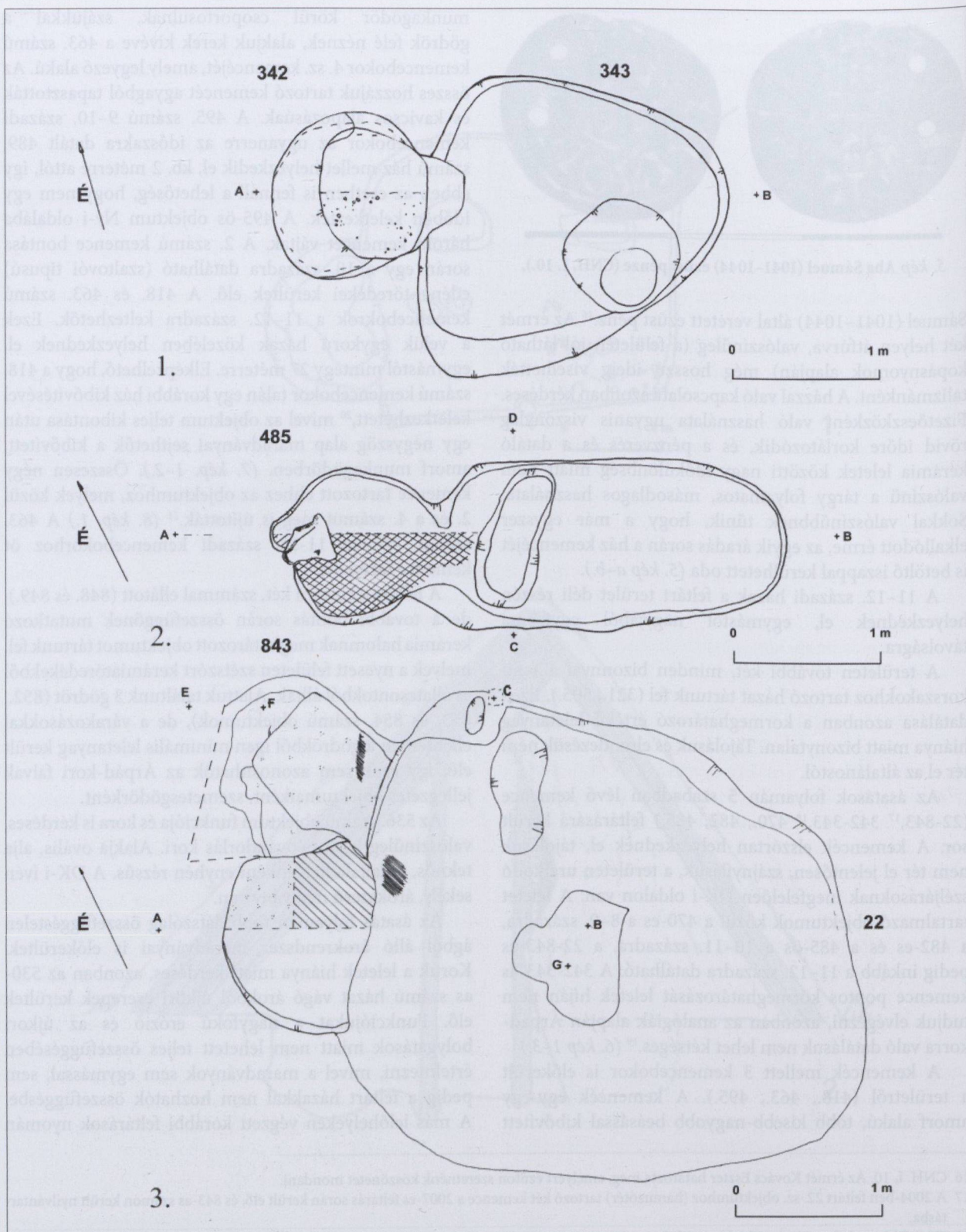
17 A 2004-ben feltárt 22. sz. objektumhoz (hamuzótér) tartozó két kemence a 2007-es feltárás során került elő, és 843-as számon került nyilvántartásba.

18 Gépi földmunkák során került elő. Az első nyesés után a kemence és a hamuzó gödör egymáshoz tartozása nem volt egyértelmű, ezért külön számot kapott.

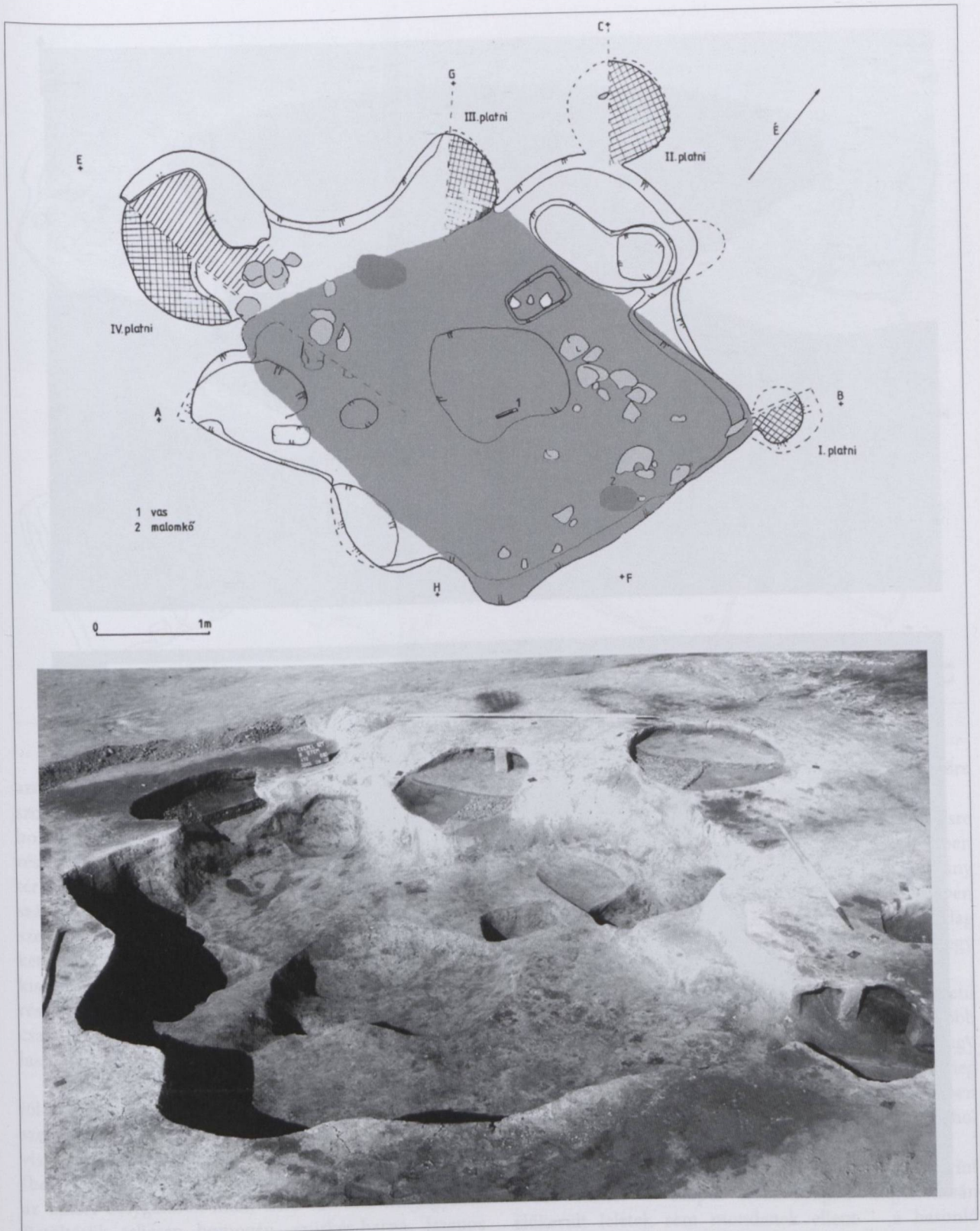
19 MÉRI 1963, 276., TAKÁCS 1996, 202

20 MÉRI 1963, 273.

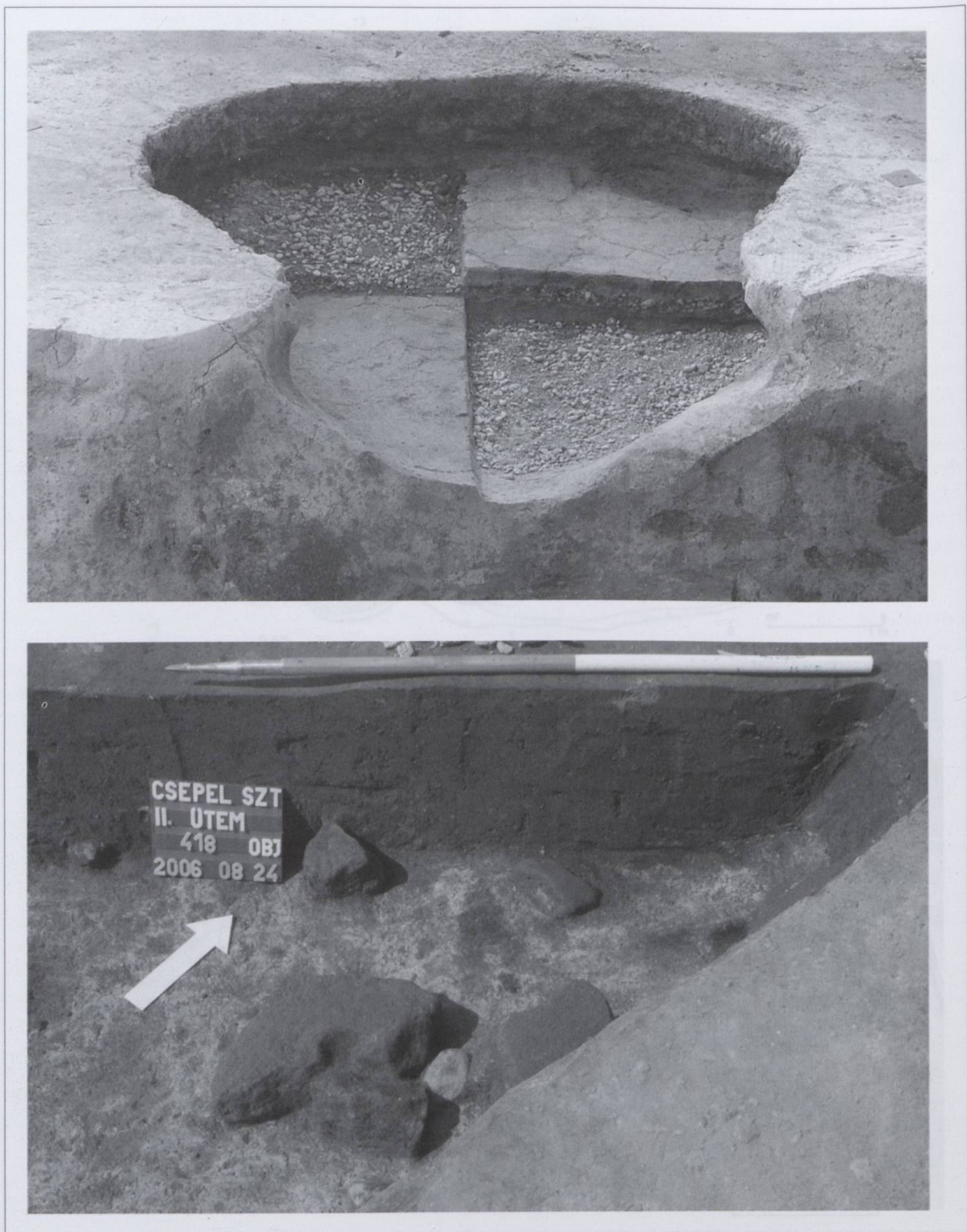
21 A kemencéket az óramutató járásával ellentétes irányban számoztuk.

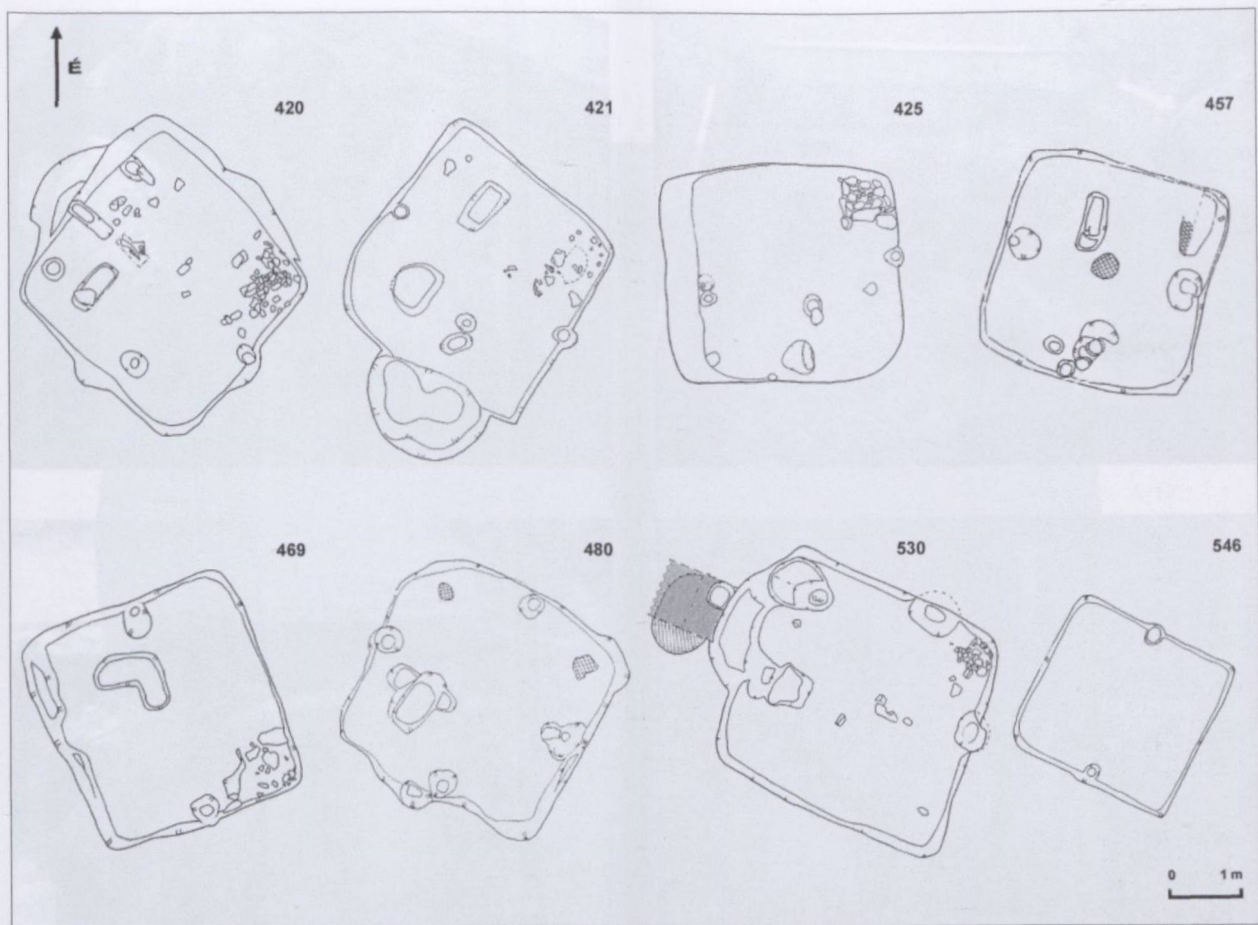
6. kép A területen előkerült kemence típusok 1. 342–343. számú kemence, 2. 485. számú kemence, 3. 22–843. számú kemence.

7. kép 418. számú kemencebokr. 1. Rekonstrukciós kísérlet, 2. Az objektum.

8. kép 418. számú kemencebokor. 1. Az objektum 4. számú kemencéjének rétegei, 2. malomkő töredékek az 1. számú kemence előterében

9. kép 1-8. Főbb háztípusok.

azonban jogosan feltételezhetjük, hogy, az egykor szokásos telekhatároló árokrendszerekkel is kapcsolatba hozhatók.²² Mindamelllett nem zárható ki az árkok egy részének vízelvezető, vízgyűjtő szerepe sem.²³ A lelőhely térképének (3. kép) ÉNy-i sarkában elhelyezkedő 210. számú objektumrészlet, a 2004-es próbaásatás 5. számú szelvényében került elő. Az ÉK-DNy-i tájolású, sekély kettős árok részlet, a szelvény D-i fala felé tölcséresen kiszélesedik és ÉNy-i felén lemélyül. Ebből a mélyebb részből egyetlen leletként, egy kisméretű, csaknem csaknem ép, a 10–11. századra datálható, valószínűleg lassú korongon készült bögre került elő. (12. kép 2.)

A területen az objektumok többsége a korszakból jól ismert, félig földbe mélyített, felmenő falak nélküli szelemenés, sáttortós ház volt. (9. kép.) Az egykori felszíni viszonyokat és az épületek egyéb szerkezeti egységeit (bejárat, tetőszerkezet), a terület geológiai viszonyai és az újkori bolygatások miatt nem tudtunk megfigyelni. Betöltésük teljesen homogén, szürkés-barna, iszapos

volt. Joggal feltételezhetjük, hogy a területet időről időre elborító áradások során töltődhetnek fel.

Szinte valamennyiben volt kőből épített, fűtésre használt kemence, melyek közül sok esetben megfigyelhető volt az árvízi pusztulás jele, néhány házban (321., 425., 504.) azonban többé-kevésbé épen megmaradtak. Több ház aljában találtunk, viszonylag nagy mennyiségben, szétszóródott köveket, melyek egy részén égésnyomok is voltak. (10. kép 1.)

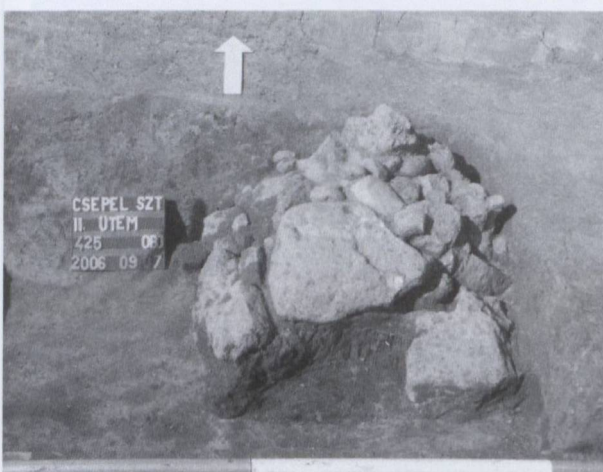
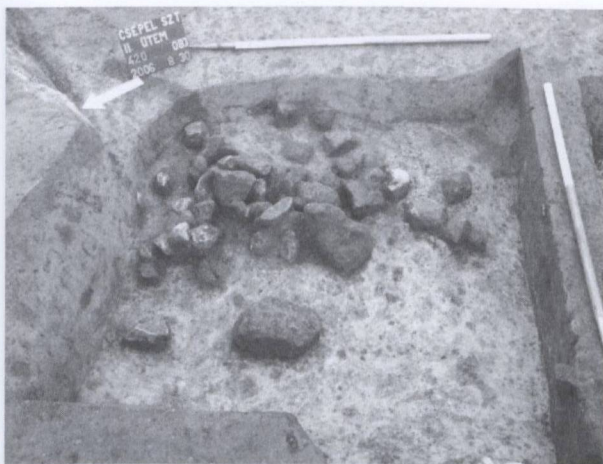
A kemencék száját általában három nagyméretű kőből alakították ki,²⁴ a boltozatot kisebb-nagyobb kövekből rakták össze (10. kép 3.), kívülről sárral vagy agyaggal betapasztották, ezt a 321-es ház esetében meg is figyelhettünk (10. kép 2.). Az általában kis mértékben átégett tüzterek alatt sehol sem volt alapozás, sőt, néhol még tapasztásra utaló jeleket sem találtunk.

Más lelőhelyekről származó ismereteink szerint – és ennek a Csepel észak-nyugati szigetcsúcsán előkerült leletek sem mondanak ellent – a hasonló

22 BENCZE 1999, 21.

23 MÉRI 1962, 217

24 Az 504-es ház kemencéjének száját zárókövéhez egy félbetört malomkővet használtak fel. Lásd: (10. kép 4.).

10. kép 1. A 420. számú ház kemencéjének szétszóródott kövei, 2. a 321. objektum kemencéje, a hátfal agyag tapasztásának maradványaival, 3–4. A 425. és az 504. számú ház kemencéje.

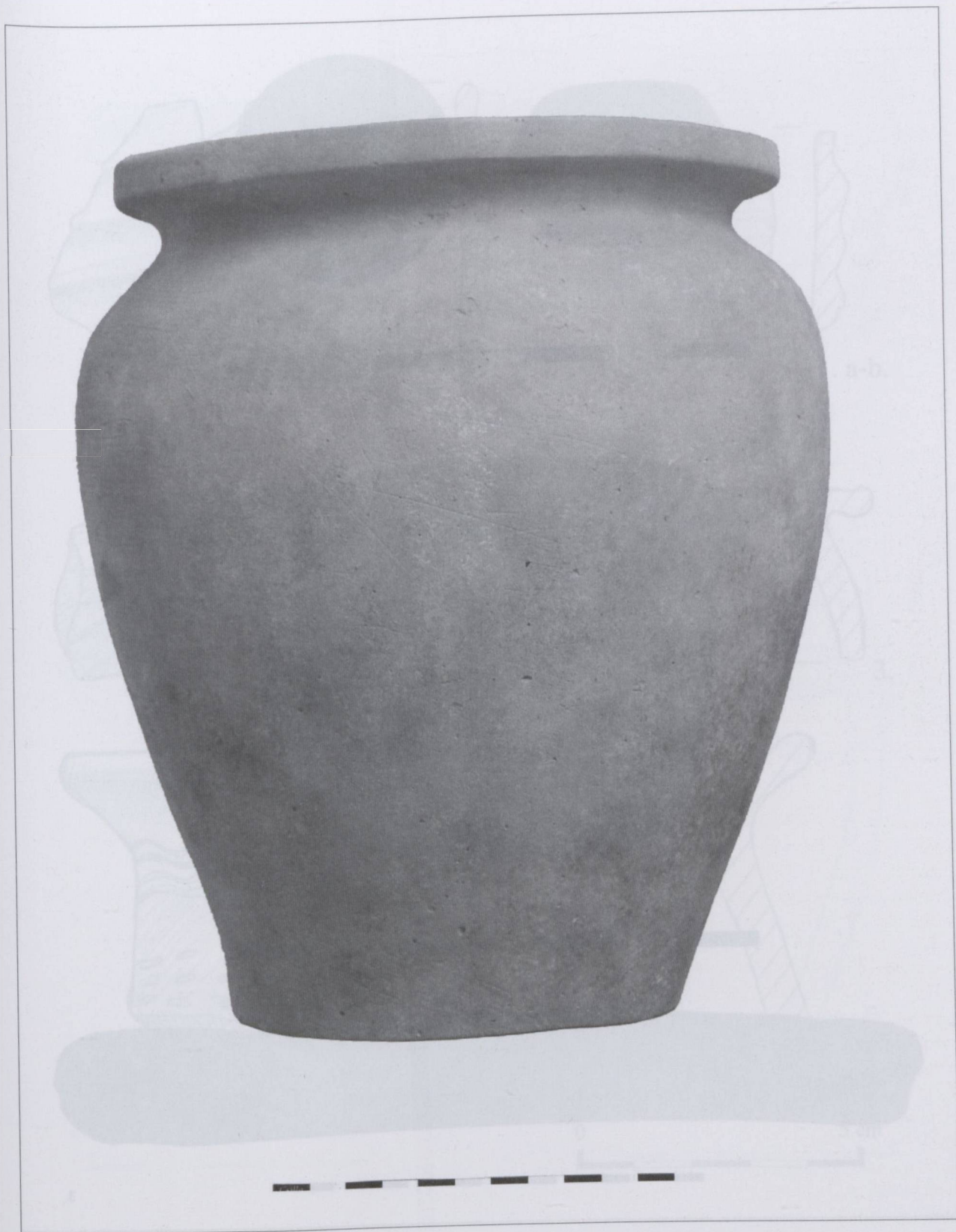
jellegű településeken a mindennapi élet, a házakon kívül zajlott.²⁵ A területen feltárt szabadtéri kemencék, tűzhelyek és nagyméretű kemencebokrok mellett egyéb gazdasági épületre vagy a gazdálkodásra utaló nyomot nem sikerült regisztrálnunk. A többnyire korábban felhagyott gödörházak felhasználásával kialakított kemencebokrok (műhelyek) kemencéit a gödrök falába vájták. A sütőfelületeket (a szabadtéri tűzhelyekét is), apró kavicsos alapozásra tapasztották. Némelyik platnit, mint azt már korábban is említettük újabb kavics-, és tapasztásréteg felhordásával meg is újították. (8. kép 1.) Az itt folytatott tevékenységre, többek között a munkagödörökből előkerülő malomkő töredékekből lehet következtetni. (8. kép 2.)

Házhoz tartozó kavicsos alapozású külső kemencét egy esetben, az 530-as objektumnál tudtunk megfigyelni, amelyet a ház ÉNy-i oldalába vájtak. A kemence előterét a ház eredeti falából kifelé ívelődően alakították ki, a

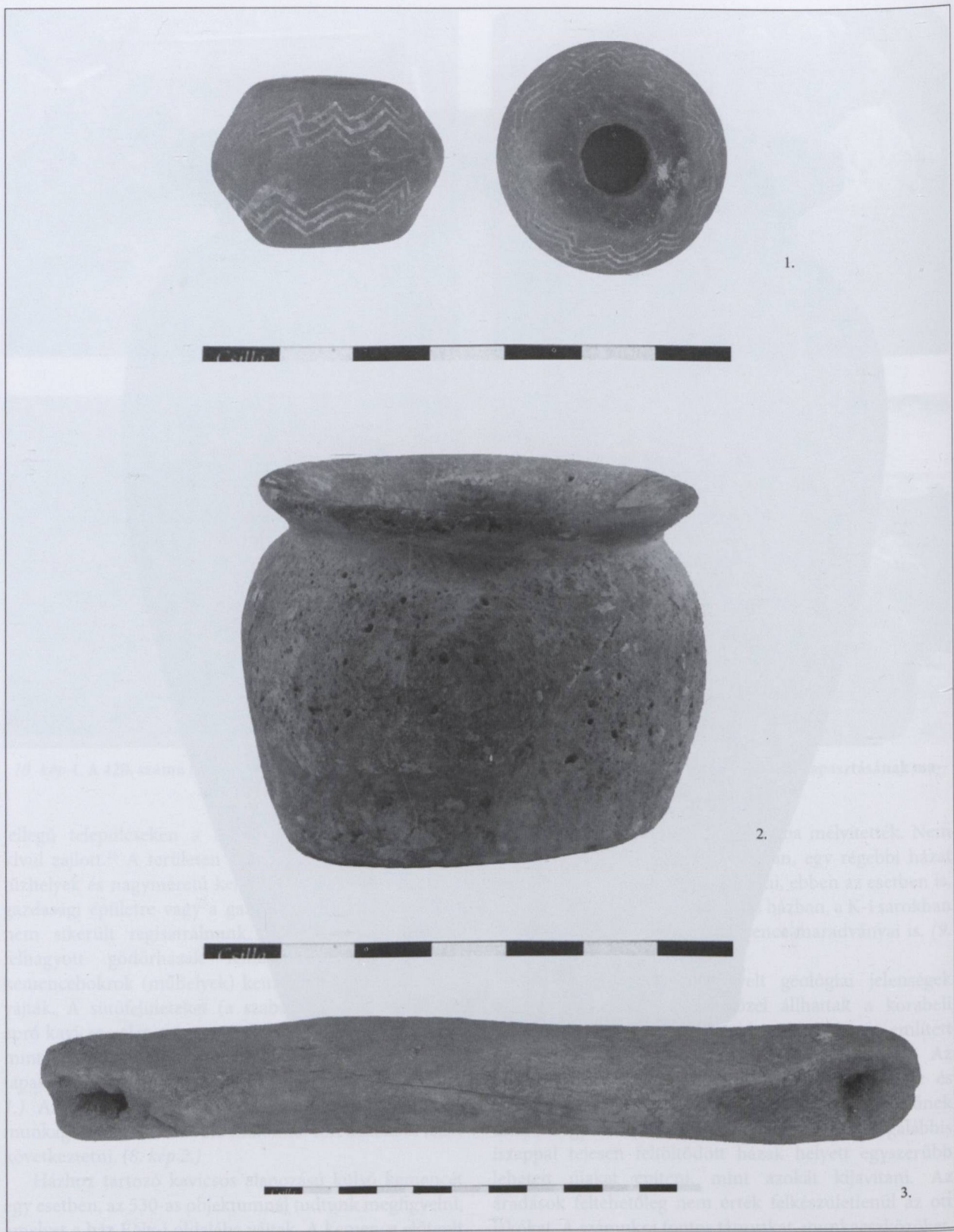
hamuzó gödröt, pedig az É-i sarokba mélyítették. Nem kizárt, hogy a 418-ashoz hasonlóan, egy régebbi házat kívántak kemencebokorra alakítani, ebben az esetben is. Emellett szól az is, hogy az 530-as házban, a K-i sarokban megmaradtak az eredeti kőkemence maradványai is. (9. kép. 7.)

Az ásatás során megfigyelt geológiai jelenségek alapján, a házak egészen közel állhattak a korabeli folyóparthoz, s a Duna fentebb már többször említett áradásainak gyakorta is áldozatul eshettek. Az objektumok többnyire homogén, iszapos betöltése és egymáshoz való viszonya alapján nagyon valószínűnek tűnik, hogy az áradások során elpusztult, de legalábbis iszappal teljesen feltöltődött házak helyett egyszerűbb lehetett újakat építeni, mint azokat kijavítani. Az áradások feltehetőleg nem érték felkészületlenül az ott lakókat. A számukra fontos tárgyakat, munkaeszközöket, esetleg ékszereket vélhetőleg volt idejük kimenteni, amit

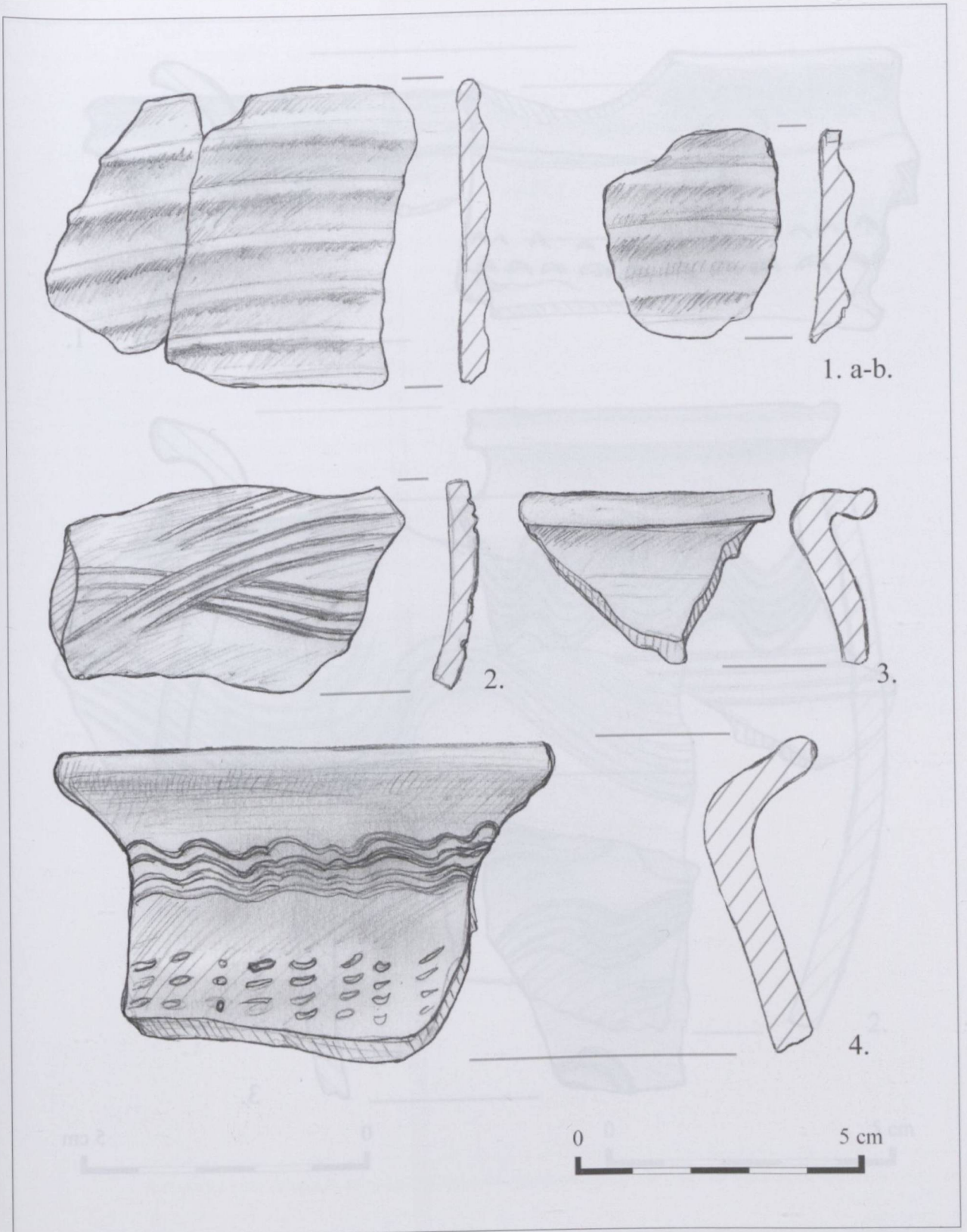
25 WOLF 1996, 60.

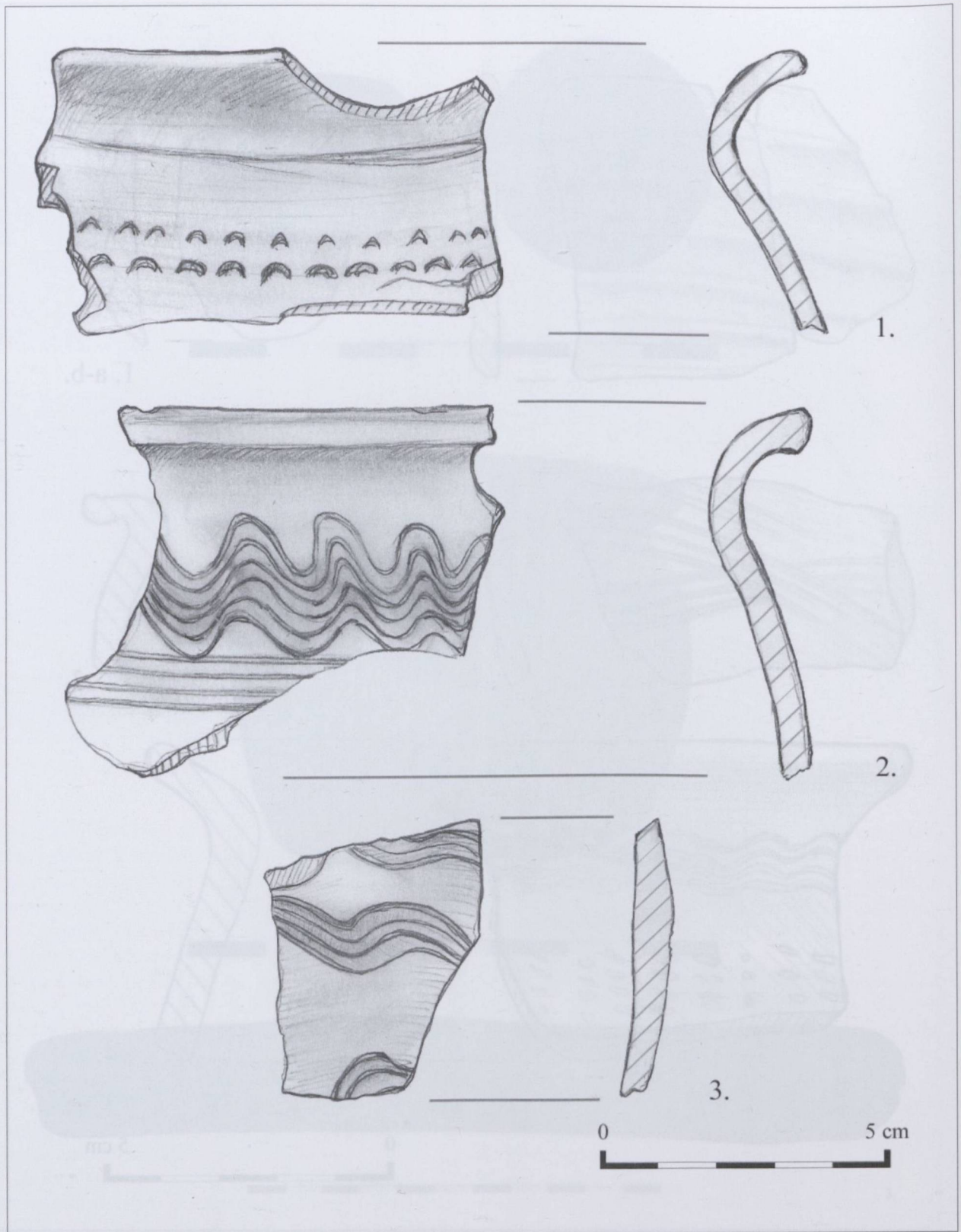
11. kép Szaltovói típusú edény a 497. számú ház kemencéjéből.

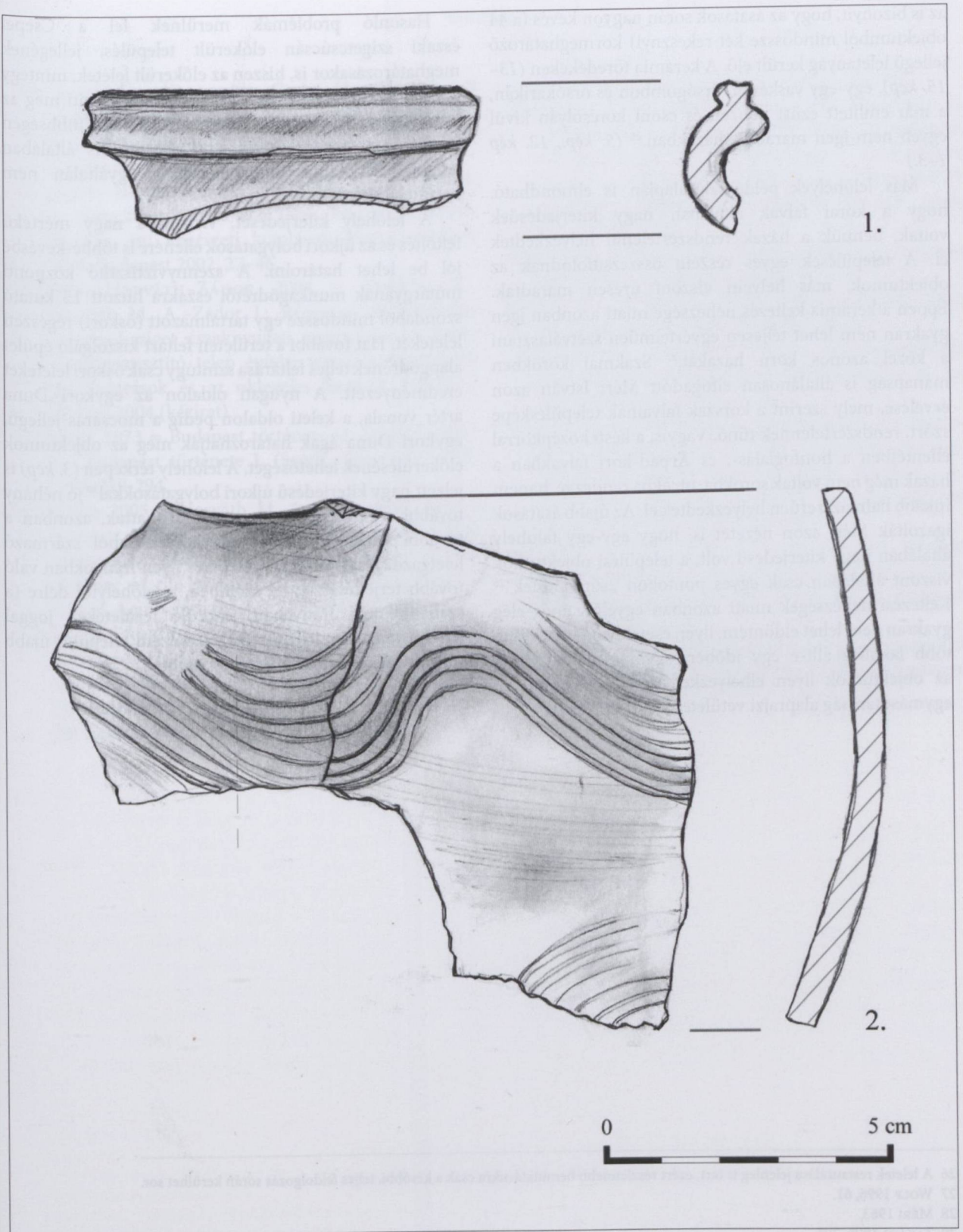
12. kép 1. Díszített orsógomb a 458. számú házból, 2. kerámia edényke a 210. számú árokból, 3. Csont korcsolya a 497. számú házból.

13. kép

14. kép 1. Díszített orogomb a 458. számú leletből, 2. szarvas a 210. számú leletből, 3. Csont horcsolya a 497. számú leletből.

15. kép

az is bizonyít, hogy az ásatások során nagyon kevés (a 44 objektumból mindössze két rekesznyi) kormeghatározó jellegű leletanyag került elő. A kerámia töredékeken (13–15. kép), egy-egy vaskésen, orsógombon és orsókarikán, a már említett ezüst pénzen és csont korcsolyán kívül egyéb nem-igen maradt a házakban.²⁶ (5. kép., 12. kép 1–3.)

Más lelőhelyek példáinak alapján is elmondható, hogy a korai falvak általában nagy kiterjedésűek voltak, bennük a házak rendszertelenül helyezkedtek el. A települések egyes részein összezsúfolódnak az objektumok, más helyein viszont üresen maradtak. Éppen a kerámia keltezés nehézsége miatt azonban igen gyakran nem lehet teljesen egyértelműen szétválasztani a közel azonos korú házakat.²⁷ Szakmai körökben manapság is általánosan elfogadott Méri István azon érvelése, mely szerint a korszak falvainak településképe szórt, rendszertelennek tűnő. Vagyis, a késő középkorral ellentétben a honfoglalás-, és Árpád-kori falvakban a házak még nem voltak sorokba, utcákba rendezve, hanem inkább halmazszerűen helyezkedtek el. Az újabb ásatások igazolták Méri azon nézetét is, hogy egy-egy faluhely általában nagy kiterjedésű volt, a települési objektumok viszont általában csak egyes pontokon „sűrűsödnek”.²⁸ Keltezési nehézségek miatt azonban egyelőre még elég gyakran nem lehet eldönteni, ilyen esetekben ténylegesen több lakóház állt-e egy időben egymás mellett, vagy az objektumok ilyen elhelyezkedése csak egy időbeli egymásutánosság alaprajzi vetülete-e.²⁹

Hasonló problémák merülnek fel a Csepel északi szigetcsúcsán előkerült település, jellegének meghatározásakor is, hiszen az előkerült leletek, mintegy 500 év anyagát ölelik fel. Cseppet sem könnyíti meg az értékelést az a tény sem, hogy a települések többségén megszokott, így az Árpád-kori falvakra is általában jellemző klasszikus hulladékgyűjtők egyáltalán nem kerültek elő.

A lelőhely kiterjedését, viszont a nagy mértékű feltöltés és az újkori bolygatások ellenére is többé-kevésbé jól be lehet határolni. A szennyvíztisztító központi műtárgyának munkagödtről északra húzott 13 kutató szondából mindössze egy tartalmazott (őskori) régészeti leleteket. Hat további a területen feltárt kiszolgáló épület alapgyödrének teljes feltárása szintúgy csak őskori leleteket eredményezett. A nyugati oldalon az egykori Duna ártér vonala, a keleti oldalon pedig a mocsaras jellegű, egykori Duna ágak határozhatják meg az objektumok előkerülésének lehetőségét. A lelőhely térképen (3. kép) is jelzett nagy kiterjedésű újkori bolygatásokkal³⁰ jó néhány további régészeti jelenséget elpusztíthattak, azonban a további feltárt területek más korszakokból származó leletgazdagsága kizárja a település ilyen irányokban való tovább terjedését. Ezzel szemben, a lelőhelytől délre (a szabadkikötők irányában) elterülő területeken joggal lehet a tanyasias jellegű laza szerkezetű település újabb objektumainak előkerülésére számítani.

26 A leletek restaurálása jelenleg is tart, ezért részletesebb bemutatásukra csak a későbbi, teljes feldolgozás során kerülhet sor.

27 WOLF 1996, 61.

28 MÉRI 1963.

29 TAKÁCS 1996, 205.

30 A különböző épületekkel és létesítményekkel kapcsolatos földmunkák (raktrarak, irodák, és üvegházak alapozása, a gyakran szennyezett hulladékot is tartalmazó nagy kiterjedésű beásások gödrének kitermelése), alkalmával szinte minden esetben beleástak az altalajba. Ezen felül, a hosszú évekig itt működő bolgárkertészet megszűnésekor a termőtalajt, gyakran a szubhumusz réteggel együtt távolították el.

- ANONYMUS = Anonymus: *Gesta Hungarorum*. A magyarok cselekedetei. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. (Ford.: Pais Dezső.) Budapest 2003.
- ENDRŐDI–HORVÁTH 2002 = Endrődi A.–Horváth M. A.: Kora bronzkori és avar sírok, Budapest, Csepel-szigeten. In: *Régészeti kutatások Magyarországon* 1999. Budapest 2002, 27–46.
- ENDRŐDI–HORVÁTH–ZÁDOR 2004 = Endrődi A.–Horváth M. A.–Zádor J.: Régészeti előtanulmány a Csepel-sziget északnyugati szigetcsúcs Központi Szennyvíztisztító telep építési tervéhez, a régészeti terepbejárások és az okleveles források tükrében. Jelentés 2004.(kézirat)
- GYÖRFFY 1973 = Budapest története az Árpád-korban. In.: Budapest története I. (Szerk.: Gerevich L) Bp. 1973. 219-294.
- HORVÁTH 2005 = Horváth M. A.: Régészeti kutatás a tervezett csepeli Központi Szennyvíztisztító Telep területén / Archaeological investigations on the territory of the planned Central Sewage Plant in Csepel. *Aquincumi füzetek* 11 (2005) 177-186.
- HORVÁTH–ENDRŐDI–MARÁZ 2007 = Horváth M. A.–Endrődi A.–Maráz B.: Régészeti kutatások a csepeli Központi Szennyvíztisztító Telep területén (Archaeological investigations in the territory of the Central Waste Water Treatment Plant on Csepel Island). *Aquincumi füzetek* 13 (2007) 216-232.
- HORVÁTH–MINDSZENTY–KROLOPP 2006 = Horváth Z.–Mindszenty A.–Krolopp E.: Régészeti és geológiai előtanulmányok a Csepel-sziget északnyugati szigetcsúcs Központi Szennyvíztisztító telep építését megelőző régészeti feltárásokhoz. Jelentés 2006. (kézirat) 216–232.
- MÉRI 1962 = Méri I.: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. *ArchÉrt* 89 (1962) 211–218
- MÉRI 1963 = Méri I.: Árpád-kori szabadban lévő kemencék. *ArchÉrt* 90 (1963) 273–281
- NAGY 1998 = Nagy, M.: Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I–II. In: MAA. Budapest 2002, 143–188.
- TAKÁCS 1996 = Takács M.: Honfoglalás és korai Árpád-kori telepfeltárások az M1 autópálya Nyugat-Magyarországi szakaszán. In: Wolf M.–Révész L. (szerk.): A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc 1996, 197–217
- TAKÁCS 1999 = Takács M.: Árpád-kori lakóház rekonstrukciók In: Schwarcz K.–Hanny E. (szerk.): *Monumenta Historica Budapestinensia X*. Budapest 1999, 73–129.
- WOLF 1996 = Wolf M.: Települések. In: Fodor I. (szerk.): A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest 1996, 60–61

BERICHT ÜBER DIE FREILEGUNG DES SPÄTVÖLKERWANDERUNGS- UND FRÜHÁRPÁDENZEITLICHEN SIEDLUNGSTEILS AUF DER NÖRDLICHEN SPITZE DER INSEL CSEPEL

Die Abteilung der Ur- und Frühgeschichte des Budapestener Historischen Museums führte in den Jahren 2004–2007 Ausgrabungen auf dem 29 Hektar grossen Terrain der geplanten zentralen Abwasserbeseitigungsanlage auf der nördlichen Inselfspitze von Csepel.

Auf dem etwa 130.000 m² grossen freigelegten Terrain kamen 854 archäologische Objekte zum Vorschein, die meistens zu urzeitlichen Kulturen einreihbar sind.

Schon bei der Probeausgrabung im Jahre 2004 kamen spätvölkerwanderungszeitliche und frühárpádenzeitliche Funde ans Tageslicht, aber erst 2006 konnten wir 40 Objekte dieser Epochen freilegen.

Auf dem Terrain wurden insgesamt 23 Häuser, 5 Backöfen oder Kochstellen, 4 Gräben, 5 Gruben, 2 Keramikhügel, 2 Objekte mit unbekannter Verwendung freigelegt (*Abb. 3*).

Die freigelegten 23 Häuser waren halb in die Erde eingetiefe Grubenhäuser, in den oft Steinöfen standen. Vielmal fanden wir in den Boden der Häuser gegrabene Gruben, die wahrscheinlich für die Aufbewahrung von Lebensmitteln dienten.

Die Häuser befanden sich auf einem grossen Terrain, aber einige waren ganz nahe zu einander. Nach der Freilegung der Objekte und in Hinsicht der Rekonstruktionsmöglichkeiten wurde klar, dass sie nicht in gleicher Zeit nebeneinander stehen könnten. Die Bestimmung der wenigen Keramiken bestätigte auch diese Annahme, weil die Verteilung der Funde vom 8 bis zum Anfang des 13. Jahrhunderts fällt. Eine genauere Datierung wird dadurch erschwert, dass aus einem Teil der Objekte keinerlei Keramikfunde zum Vorschein gekommen sind.

Die Ausmassen der Häuser wechselten sich zwischen 2-3 × 3-4 m und ihre Orientierung war mit wenigen Abweichungen unabhängig von der Epoche durchschnittlich nordwestlich-südöstlich. In den Häusern blieben ausser Keramikbruchstücken (*Abb. 13–15*), je ein Eisenmesser, Spinnwirtel, Wirtelstein und eine sekundär verwendete Silbermünze (Denar des Königs Sámuel Aba 1041–1044., CNH. I. 10.) (*Abb. 5, a–b*) kaum etwas übrig.